

Problems of the Formation of Ukrainian Cultural Identity in the Conditions of War

UDC: 130.2:316.7

DOI: <https://doi.org/10.15421/172317>**Yaremchuk Serhii¹**Dr.Sc., Assoc. Prof., <http://orcid.org/0000-0003-2216-8026>, serg.doc.cv@gmail.com**Dyjak Vadym²**Dr.Sc., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0000-0003-1477-5803>, vadimd09@gmail.com**Tushko Klavdiia²**Dr.Sc., Full Prof., <https://orcid.org/0000-0001-7684-5622>, kltushko@ukr.net¹*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Chernivtsi, Ukraine)*²*National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi (Khmelnyskyi, Ukraine)*

Abstract

The **topicality** of the article is due to the fact that the current war between Russia and Ukraine is a war of identities. At the same time, Russia aims to destroy Ukrainian identity per se. Cultural identity is considered by the authors as a multifaceted concept that includes personal choices in various areas. For this reason, it can be considered the foundation of other types of identities. The **purpose** of our research is comprehension the specifics of Ukrainian cultural identity in the conditions of the 2014-2023 war. **Results.** The study consists of two parts, in which transformations of Ukrainian identity are considered both inside the country and outside its borders. **Conclusions.** It was found that previously a large part of Ukrainian society had a blurred, unpaid or delayed identity. The impact of an out-and-out warfare on the transformation of the identity of Ukrainians, who are transitioning to an "achieved identity" with awareness of their own values and ways of realizing them, is assessed. The authors emphasize that within the country it is important to avoid the fragmentation of society, the division into «Friend or Foe» (for example, when all Russian-speaking Ukrainians or believers of the Ukrainian Orthodox Church (Moscow Patriarchate) are declared enemies, etc.). At the same time, it is necessary to strive not for the homogenization of identity within society, however for the development of a common axiological scale for all its members. Thanks to common values, different identities will be able to coexist harmoniously in society, without xenophobia. It was found that the biggest challenge for those Ukrainians who emigrated could be complete assimilation or ghettoization. In the first case, Ukrainians will lose their own cultural identity, they will cease to be Ukrainians. In the second case, they will not be able to integrate into another socio-cultural space at all, which will make it difficult or impossible for them to live abroad. It was revealed that partial assimilation can be a way to overcome these difficulties, which will allow to preserve one's own cultural identity while partially integrating into another socio-cultural environment.

Keywords: identity, cultural identity, values, language, religion, myth, society, personality, war, Ukraine

Проблеми формування української культурної ідентичності в умовах війни

Яремчук Сергій¹, Дияк Вадим², Тушко Клавдія²¹*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна)*²*Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (Хмельницький, Україна)*

Анотація

Актуальність статті обумовлена тим, що нинішня війна Росії проти України є війною ідентичностей. При цьому Росія ставить собі за мету знищити українську ідентичність як таку. Культурна ідентичність розглядається авторами як багатоаспектне поняття, що включає у себе особистісний вибір у різних сферах, тому її можна вважати фундаментом інших видів ідентичностей. **Метою** нашого дослідження є осмислення специфіки української культурної ідентичності в умовах війни 2014-2023 років. **Результати.** Дослідження складається з двох частин, в яких розглянуто трансформації української ідентичності як всередині країни, так і за її межами. **Висновки.** З'ясовано, що раніше великій частині українського суспільства була притаманна розмита, неоплачена або відстрочена ідентичність. Оцінено вплив повномасштабної війни на трансформування ідентичності українців, які переходять до «досягнутої ідентичності», з усвідомленням власних цінностей і шляхів їх реалізації. Авторами акцентовано, що всередині країни важливо уникнути фрагментації суспільства, поділу на Своїх і Чужих (коли ворогами проголошуються, наприклад, усі російськомовні українці чи віряни Української Православної церкви (Московського Патріархату) тощо). При цьому потрібно прагнути не до гомогенізації ідентичності всередині соціуму, а до вироблення спільної аксіологічної шкали. Завдяки спільним цінностям у суспільстві зможуть гармонійно співіснувати різні ідентичності, без ксенофобії. З'ясовано, що найбільшим викликом для тих українців, які емігрували, може стати повна асиміляція або геттоїзація. У першому випадку українці втрачуть власну культурну ідентичність, перестануть бути українцями. У другому випадку вони взагалі не зможуть інтегруватися в інший соціокультурний простір, що ускладнить або унеможливить їхнє проживання за кордоном. Виявлено, що шляхом подолання цих складнощів може бути часткова асиміляція, яка дозволить зберегти власну культурну ідентичність при частковій інтеграції в інше соціокультурне середовище.

Ключові слова: ідентичність, культурна ідентичність, цінності, мова, релігія, міф, суспільство, особистість, війна, Україна

Стаття надійшла / Article arrived: 02.02.2023

Схвалено до друку / Accepted: 27.02.2023

Вступ. Відчуття своєї приналежності до українства – одна зі споконвічних проблем для краю, який протягом століть, втративши свою державність, був насильно колонізований чужинськими імперіями до такого ступеню, що часом добровільно цурався навіть власної мови, цієї первинної ознаки національної самоідентифікації. Українство платило та платить за свою національну самоідентифікацію найвагомішою валютою – людськими життями. Тому питання ідентичності нині – одне з ключових для українського суспільства. Це цілком зрозуміло – адже дискурс ідентичності завжди набуває особливої гостроти, коли суспільство перебуває у точці біфуркації, постає перед новими викликами. Ситуація з новою силою привернула увагу вже у 2014 році, після початку російсько-української війни, але зараз, в ході повномасштабного вторгнення 2022-го року, стала наріжним каменем для українського суспільства, яке продовжує осмислювати, що значить «бути українцем». Більше того, стало очевидним, що «це екзистенціальна і світоглядна війна – війна не просто за інтереси чи потреби, а за цінності та ідентичність» (Пирожков, & Хамітов, 2022, с. 46), оскільки головною метою росії у цій війні є зміна ідентичності українських громадян (Степико, & Черненко, 2017, с. 178).

Потрібно констатувати, що за класифікацією ідентичностей, поданою в класичній праці Е. Еріксона, доволі великій кількості українців до повномасштабної агресії росії 2022-го року була притаманна розмита, неоплачена або відстрочена ідентичність (Ericson, 1994). Зазвичай ці типи ідентичностей притаманні молоді, яка перебуває у пошуках себе або копіює шаблони інших (т. зв. «неоплачена ідентичність»). Ймовірно, це свідчить і про певну інфантильність українського суспільства, яке лише зараз переходить до «досягнутої ідентичності», з усвідомленням власних цінностей і шляхів їх реалізації. Саме повномасштабне вторгнення недвозначно продемонструвало, що відкладати ціннісний вибір далі стало неможливим, і сам «факт громадянства перетворився на екзистенційний досвід людей, і ціннісне резюме ідентичності уявилося напрочуд очевидно» (Костенко, 2022, с. 7).

Війна завжди користується чорно-білою палітрою, без півтонів, що ми й спостерігаємо зараз. Утім, якщо ми прагнемо залишитися в лоні жаданого європеїзму, важливо провести лінії щодо розмежування Свій-Чужий точно й непомильно. Щодо цілковитого морального відсторонення від агресорів, то тут усе зрозуміло, і в суспільстві панує єдність, але всередині соціуму починається поляризація, яка може бути небезпечною. Якщо на зміну консолідації нашого українського суспільства, яку ми виразно спостерігали у перші місяці війни, прийде його внутрішня поляризація, поділ на Своїх і Чужих, пошук внутрішніх ворогів, то це може бути

фатальним вироком. Саме тому дослідження проблем формування української культурної ідентичності в умовах війни є вкрай актуальним.

Аналіз попередніх публікацій. За останні роки виникла велика кількість наукових розвідок, присвячених українській ідентичності, але вони в основному присвячені теоретичним аспектам концепту «ідентичність», її національній складовій і тому подібним теоретизуванням. Утім, навіть чітке теоретичне розуміння сутності національної ідентичності не є таким вже однозначним. Так, П. Горінов і Р. Драпушко пишуть, що «український народ об'єднався та сформував спільну національну ідентичність, об'єднану навколо таких маркерів, як: спротив ворогу, взаємодопомога, волонтерство, жертвовність, національні символи, традиції, національна мова, єдине розуміння та ставлення до основних політичних партій і осіб, які ще недавно мали суперечливе сприйняття в українському суспільстві» (Горінов, & Драпушко, 2022, с. 26). До ознак національної ідентичності тут зараховано дуже різноманітні маркери: навряд чи, наприклад, жертвовність та взаємодопомога можуть виступати специфічними рисами національної ідентичності, як і об'єднання навколо «основних політичних партій». Деякі міркування з цього приводу можна знайти у публікаціях, присвячених соціальній ідентичності (Богайчук, 2018), ідентичності у «культурному досвіді пандемії та війни» (Костенко, 2022) і соціопитуваннях. Так, в опитуваннях, які проводяться Київським міжнародним інститутом соціології, нерідко пов'язуються поняття ідентичності, мови та нації, про що свідчить, наприклад, одне з останніх таких опитувань – «Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го», проведених у грудні 2022 року (Мова та ідентичність, 2023). Звісно, мова та національність багато в чому впливають на ідентичність, але, з нашої точки зору, це лише деякі, нехай і вкрай важливі, складники культурної ідентичності, які не можуть стати основним фокусом уваги дослідників. На цьому тлі вирізняються концептуальні рефлексії про кардинальні відмінності між киево-руською та московсько-російською ідентичностями, перша з яких орієнтована на цінності свободи та самореалізації, а друга – на самопожертву заради імперської держави, пишуть С. Пирожков і Н. Хамітов (Пирожков, & Хамітов, 2022, с. 40). Корисні спостереження й ідеї містяться у монографії польської вченої О. Гнатюк; цю монографію якраз і присвячено проблемам української ідентичності (або тожсамості – термін, вдало уживаний дослідницею). Вона зазначає, наприклад, що національна та культурна ідентичності не тотожні, і є важливими складовими колективної ідентичності (Гнатюк, 2005, с. 50-59). Н. Кривда та С. Сторожук пишуть, що «культурна ідентичність є основою усіх інших форм ідентичності» (Кривда, 2018, с. 61), і з цим важко не погодитися.

Однак генералізуючих досліджень, присвячених культурній ідентичності в умовах війни, поки що немає, хоча це питання на очах набуває статусу екзистенціальної проблеми, розгорнутої на тлі концептів свободи, відповідальності, цінностей та цивілізаційного вибору.

Метою нашого дослідження є осмислення специфіки української культурної ідентичності в умовах війни 2014-2023 років.

Методологію дослідження складатимуть наступні методи, які ми використали для аналізу трансформації ідеї ідентичності українства в умовах війни: генетичний – при висвітленні історичного розвитку культурної ідентифікації; структурний – в науковому описі внутрішньої структури ідентичності та динаміки її функціонування; культурно-історичний – при розгляді контексту її формування.

Результати дослідження. У фокусі нашої уваги знаходиться культурна ідентичність, яка фундаментально визначає аксіологію особистості, її світосприйняття, стиль мислення, комунікацію з іншими й суспільне самовизначення. При цьому ми розглядаємо феномен культури у максимально широкому значенні – як такий, що включає у себе не лише звичний для багатьох мистецько-естетичний дискурс, а й те, що його глибинно зумовлює, а саме – релігію, політику, освіту тощо.

Українська самоідентифікація нині постає перед подвійним викликом: з одного боку, це кристалізація ідентичності у межах нашої країни, з іншого – пошук демаркаційних ліній для трансформації (і збереження) ідентичності тих, хто змушений був залишити межі України. Отже, наше дослідження структурно складатиметься з двох частин – українська ідентичність в Україні та українська ідентичність поза межами України.

Українська ідентичність в Україні. Не можна сказати, що питання про українську ідентичність поставила війна, правильніше було би сказати – вона гранично загострила це питання. І нині саме у сфері культури йдуть найзапекліші дискусії щодо меж припустимого та неприпустимого, бажаного й небажаного у цій сфері, де синхронно загострилися з надзвичайною інтенсивністю не лише політичні, але й релігійні, мовні, науково-освітні та літературно-мистецькі контексти.

Ідентичність – це насамперед система цінностей, й ідентичність сучасного українця – усе ж таки не стільки національність, етнічне коріння, а саме аксіологія. Абсолютно «щирий українець» може, наприклад, носити грецьке прізвище Фаріон, російське прізвище Портніков або навіть юдейське Зісельман, що, безперечно, свідчить про «чужорідну генетику», але жодним чином не вилучає носія такого прізвища за межі політичного українства. Отож «основним завданням зміцнення національної ідентичності та консолідації української нації є ціннісна українізація

суспільства, що ґрунтується на мовних та культурних цінностях української нації» (Степико, & Черненко, 2017, с. 182). Взагалі культурна ідентифікація – це завжди не про етнос чи місце проживання на першому місці, а про культурний вибір, який робить конкретна людина чи людська спільнота. І незмінно також – про культурну пам'ять та її осмислення.

Культурна ідентифікація не прив'язана автоматично до етносу, але – до нашого культурного вибору. Чому таким нагальним і болючим стало питання про ужиття російської мови? Тому що мова не може існувати у порожнечі, вона є критично важливою частиною культури. Знаменита гіпотеза Сепіра-Ворфа говорить нам, що мова не просто визначає вербальну комунікацію, але й структурує наш спосіб мислення, формує специфічний світогляд. Не будемо заглиблюватися у надра лінгвістичних аргументів «за» та «проти» цієї гіпотези, але напевно можна стверджувати, що рідна нам мова визначає не лише коло нашого спілкування, але й той культурний продукт, який ми споживаємо, і ті культурні коди, якими ми послуговуємося. Очевидно, що російськомовна людина читатиме насамперед російські (принаймні російськомовні) тексти, слухатиме російськомовних співаків тощо. З часів царату русифікатори добре й ґрунтовно попрацювали на цій ниві.

При цьому варто звернути увагу на таку обставину. На заході України з російською мовою значно менше проблем, оскільки в Австро-Угорській імперії, попри всі її внутрішні негаразди, чітко дотримувалися принципу національно-культурної автономії: в офіційному вжитку – тільки німецька мова, а вдома – яка хоче. Існували також Народні Доми – українські, польські, єврейські тощо. Тому фактично тут жителі володіли й рідною, й різними іншими мовами, мовами сусідів і влади, тому що це було вигідно й полегшувало ділове й побутове спілкування. У царській же росії вимагали «говорити на человеческом языке» (тобто російською). Радянська влада дотримувалася цієї традиції, хоча й не так грубо, толеруючи певною мірою, на відміну від сьогоднішніх кремлівських керманічів, національні мови й традиції. Але російську як «мову міжнародного спілкування» їм таки значною мірою вдалося насадити. Без того порушилися б господарські, політичні й інші зв'язки між регіонами. Привід цієї колишньої значущості усе ще здатний гіпнотизувати не лише людей старшого покоління, а й ту частку молоді, яка схильна довіряти фольклорним переданням деяких батьків про «золотий вік» совєцької пори, коли нібито жилося сито й безтурботно, не було ані чвар, ані війн, ані розбрату. Архетипи такого роду є варіантом «міфу дитинства» й зазвичай сприймаються з повною довірою, особливо ж недостатньо зрілою свідомістю.

З цієї причини питання про російську мову зараз сприймається так гостро і трагічно. Ніколи

за всю пострадянську історію мовні проблеми так жорстко не розколювали Україну, як зараз. Певна частина людей не може відмовитись від російської мови саме тому, що це стане відмовою від їхньої звичної усталеної ідентичності. Це можна було передбачити, але, на жаль, ніхто не дослуховувався до прогнозів, які робив, наприклад, Дж. Мейс багато років тому, попереджаючи, що недостатнє заохочення українців до відродження рідної мови та толерування мови російської, недостатня увага до осмислення історичної пам'яті своїми наслідками можуть мати сумний результат – втрату національної ідентифікації (Івшина, 2005, с. 238).

Ще один серйозний розлам відбувається по лінії церкви. Ставлення до церкви як суспільної інституції в українців і росіян різне, і цим частково обумовлений конфлікт навколо функціонування Української Православної Церкви Московського Патріархату в Україні. І українці, які є прихожанами храмів УПЦ МП, зазвичай виразно наслідують російські релігійні (і політичні) традиції, попри всі їх заяви, що вони є щирими патріотами України. У росії церква вже багато століть фактично об'єднана з політикою, що є одним зі свідчень відпадання її в ересь філетизму. І не дивно, що російська церква виступає одним з інструментів зовнішньої політики країни-агресора, намагаючись насаджувати тут «православно-імперський імператив» (Филипчук, 2015, с. 214). Прагнучи порозумітися з Вічністю, російськомовна людина охоче ходитиме до тієї церкви, де пояснюють Святе Письмо з дитинства зрозумілою для неї мовою. Це старе питання, яке виникло зовсім не зараз, але нині набуло неабиякої гостроти. Воно також пов'язано з певною соціальною міфологією, яка стосується не лише отримання Україною Томосу, але сягає навіть Хрещення Русі: для українців ця подія була частиною європейського вибору, а росіяни оцінювали й оцінюють її як вибір спільнослов'янський (Козловець, 2014, с. 131), намагаючись ігнорувати при цьому три найважливіші обставини: 1) Церква в момент Хрещення Русі була єдиною й на Православну та Католицьку ще не поділилася; 2) слов'ян-католиків нині не менше, ніж слов'ян-православних; 3) Московський Патріархат було утворено силоміць і неканонічно, а Томосу Московська Церква й понині, на відміну від ПЦУ, не має; її неймовірні претензії на чільну роль у світовому православ'ї ґрунтуються виключно на агресивному й ірраціональному прагненні домінування.

Мова та релігія – дуже важливі, але не єдині чинники, що формують політико-культурний простір навколо нас. Крім цього, важливими є соціальні міфи, що повинні були би виробляти єдиний погляд нації на ключові моменти її історії – адже актуалізація ідентичності будується на соціокультурному контексті суспільства (Богайчук, 2018, с. 169). Утім, цього нам також бракує. Лінії розламу тут проходять

по багатьох подіях. Наприклад, понині у суспільстві не вщухає дискусія щодо святкування Дня пам'яті та примирення, який повинен був би замінити нав'язаний колись радянському народові День Перемоги, насичений язичницькими за своїм духом мстивістю та непримиренністю. Адже це принципово різні концепції історії й оцінки історичної ролі українства як такого. День Перемоги пов'язаний з концепцією Великої Вітчизняної війни, ключову роль в якій нібито відіграла росія, героями виступали радянські воїни, а українці нерідко поставали зрадниками чи такими собі «людьми з узбіччя». Подібних прикладів розбіжностей у потрактуванні соціально-культурних міфів можна знайти багато. Назвемо ще кілька з них: міф про три братніх народи; міф про росію як старшого брата; міф про Крим, який нібито завжди був російським тощо. Навіть нещодавні події, які у суспільній свідомості вже також стали міфами, теж отримують часом антагоністичні потрактування: міф про кіборгів, про Небесну сотню тощо. Небезпека посилюється тим, що частина суспільства живе у полоні російського нарративу, й інтерпретація цих суспільно-культурних міфів співпадає з російською. Для зміни суспільної свідомості необхідна не лише роз'яснювальна робота, але й певні культурні події, ініціативи, які би формували спільний погляд. Очевидно, це не означає, що суспільство повинно мати уніфікований погляд на всі проблеми, але принаймні його аксіологічна шкала повинна бути єдиною. Іншими словами, потрібно розуміти, що спільного є у наших відмінностях (Rutherford, 2007, p. 59).

Мовне питання набуває нових сенсів у контексті таких важливих складових культури, як наука та освіта. Донині зустрічаються непоодинокі випадки використання російської наукової літератури (навіть за наявності українських перекладів або оригіналів іншими мовами). Звісно, можна сперечатися щодо можливості (необхідності?) звернення до праць російських дослідників, і це багато в чому визначається ситуацією у конкретній науці чи конкретною науковою проблематикою, але точно не може бути двох думок щодо цитування російського перекладу, наприклад, з французької, у той час як є український переклад. Також неприпустимим є рекомендація російськомовної літератури учням/здобувачам вищої освіти як обов'язкової. Ми вже не згадуємо про те, що й понині зустрічаються випадки, коли певні освітні компоненти викладаються російською. Усе це затягує нас назад, у російськомовний культурний простір, в якому деформовано реальні пропорції світового наукового розвитку й насаджується міф про одвічну й невідворотну першість росії в царині науки й освіти, хоча з реальністю це не має нічого спільного, а в учнів/студентів формує відчуття меншовартості українського контенту.

Отже, суспільство повинно будуватися на єдиному ціннісному фундаменті, але це не

означає гомогенізацію ідентичності. Бажання сформувати одну-єдину ідентичність для всіх може бути небезпечним. Заклики до висилки всіх російськомовних чи громадян «неправильного» (не-українського) етнічного походження є у нашому суспільстві тривожними сигналами. І варто враховувати реальні трагічні й криваві результати подібних процесів, які нерідко відбуваються у тих посткомуністичних країнах, де суспільство потенційно тяжіє до тоталітаризму. «Модель гомогенної тожсамости передбачає, що відмінності всередині колективної тожсамости належить визнавати за шкідливі, отже, вони мають підлягати уодностайненню» (Гнатюк, 2005, с. 62), що може призводити у т. ч. до етнічних чисток.

З питаннями мови безпосередньо пов'язане і питання перцепції російської культури. Зараз в Україні переважно панує негативізм щодо цієї культури в цілому, якій енергійно протиставляється піднесення української національної культури (що в умовах російсько-української війни цілком зрозуміло). Польська дослідниця Е. Новіцька характеризує ці процеси як контракультурацію (повне відкидання іншої культури) та нативізм (звеличення власної культури) (Nowicka, 1972, s. 21). Якщо під час війни це, певною мірою, зрозуміло й виправдано, то після її завершення нам все одно прийдеться шукати балансу між власною культурою та культурою інших країн (у т. ч. російською), шукати меж толерантності, які виключатимуть ксенофобію.

Українська ідентичність за межами України. Величезна кількість українців з початком російського повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року змушена була емігрувати за кордон. І якщо спочатку здавалося, що це ненадовго, і невдовзі цим людям можна буде повернутися додому, то нинішня ситуація засвідчує, що українці повинні навчатися жити у нових умовах – і ті, хто залишилися у країні, і ті, хто покинули її межі. Це особливо гостро ставить питання про ідентичність, особливо для тих, хто вимушений залишатися поза межами своєї культурної спільноти. Ідентичність – це фундамент нашої особистості, і тому будь-яка спроба переформатувати її сприймається настільки болісно. Утім, потрапивши за кордон, українці змушені як мінімум модифікувати власну ідентичність, і постає питання про те, як конструювати її у нових умовах, аби не втратити зовсім. І. Біленька цілком слушно пише про пристосування до нового культурного середовища як про певного роду нову соціалізацію особистості, ускладнену тим, що вона відбувається при вже сформованій раніше системі цінностей і світосприйняття (Біленька, 2011, с. 15).

Хоча українці достатньо природно можуть впливатися у європейську спільноту завдяки тим загальним європейським цінностям, які сповідує й почасти вже культивує наш народ, але все одно при зіткненні з іншою культурою виникає стресова

реакція, підсилена тим, що така зміна проживання спричинена вимушеними обставинами і часто не є твоїм власним вибором. Отже, кожний мігрант тою чи іншою мірою відчуває тривогу та невпевненість, переживає культурний шок через зіткнення з новим середовищем, втратою звичних соціокультурних орієнтирів.

І, якщо наприкінці знову повернутися до питання про мову, то саме вона відіграє тут неабияку роль. Вкрай характерно, що якраз мова стає вкрай важливим маркером українців за кордоном. І люди, що називають себе «російськомовними українцями», викликають подив і нерозуміння у поляків, чехів тощо. Це подвійний шок, оскільки, з одного боку, українці повинні вчити мову країни, в якій перебувають, з іншого – їхнє спілкування між собою, якщо воно відбувається за допомогою російської мови, ідентифікує їх за кордоном як росіян, що, у свою чергу, може викликати цілком зрозумілі негативні реакції.

Інтеграція в іншу культуру – непростий процес і в мирний час, а у воєнний – тим більше. У силу вимушеного переселення мігранти нерідко пропускають цей перший етап «медового місяця» – захоплення іншою культурою та її перевагами у порівнянні з власною, який зазвичай переживають люди, що мігрують в іншу країну з власного бажання. Шок зіткнення з іншою культурою з її специфічними стереотипами, правилами, традиціями підсилюється інформаційним і персональним шоком (від «інформаційного перенавантаження», втрати соціальної ролі, звичного кола спілкування тощо) (Winkelman, 1994, p. 123). Це нерідко призводить до геттоїзації – утворення власних більш-менш закритих культурних спільнот, в яких підтримуються стосунки з такими само мігрантами з України. Але це тупиковий шлях, який не дає можливості «вписатися» в нове культурне середовище. Мабуть, більш правильний шлях тут – відмовитися від етноцентричного погляду, виходячи з точки зору «культурного релятивізму», що враховує реалії іншого соціокультурного контексту (Магх, 2001, р. 60). Утім, у сучасних невизначених умовах, коли невідомий період перебування за кордоном і взагалі сама можливість повернення – це має додаткові непрості конотації.

З іншого боку, мігранти, які прагнуть швидко стати частиною нового культурного середовища, можуть бути повністю асимільовані, втративши українську ідентичність. Отже, задачею українства за кордоном зараз є збереження власної ідентичності. Це може бути досягнуто через часткову асиміляцію.

При цьому варто не втрачати з поля зору тієї обставини, що навчатися чужого й при тому свого не цуралися – процес дуже непростий. Адже, скажімо, згідно феноменологічній філософії Е. Гуссерля, соціокультурно-психологічний досвід Чужого зовсім недалеко відстоїть від світу Іншого (Могдалова, &

Фесенко, 2019), і ризику зростання відчуження й непорозуміння в цій ситуації надзвичайно великі. Подолати їх можна лише при наявності й потужної вкоріненості у власній духовній спадщині, й достатній відкритості чужому мовно-культурному досвіду. Ступінь зрілості окремої людини й цілого суспільства перевіряється тут часом у дуже важких випробуваннях. Нинішня відносна внутрішня єдність західного світу в основі своїй зумовлена системою християнських цінностей – нехай вони, в дусі ідей К. Шмітта, нині часто переосмислюються в світсько-політичному ракурсі. І єдність ця випробувана у двох страшних світових війнах та в непростому досвіді холодної війни другої половини ХХ століття. Наше суспільство й кожен з нас нині знаходиться в типологічно однорідних обставинах.

Висновки. Культурна ідентичність – багатомірне поняття, динамічна система, що включає у себе визначення особистості у різних сферах: релігії, освіті, науці, особливостях комунікації тощо. У попередні роки війни, з 2014-го, і навіть раніше, за часів Незалежності, великій частині українського суспільства була притаманна розмита, неоплачена або відстрочена ідентичність. Лише після повномасштабного вторгнення українці усвідомлено переходять до «досягнутої ідентичності», з рефлексією над своїми фундаментальними цінностями.

Конструювання української ідентичності в сучасних умовах вимагає уваги до особливостей її трансформації всередині країни та за кордоном. Зауважимо, що в обох ситуаціях культурна ідентифікація не може бути прив'язана виключно до етносу, вона зумовлена культурним вибором.

Всередині країни важливо уникнути фрагментації суспільства, поділу всередині нього на Своїх і Чужих (коли ворогами проголошуються, наприклад, усі російськомовні українці чи віряни Української Православної церкви (Московського Патріархату) тощо). При цьому потрібно прагнути не до гомогенізації ідентичності всередині соціуму, а до вироблення спільної аксіологічної шкали, ґрунтуючись на якій, у суспільстві зможуть гармонійно співіснувати різні ідентичності, що закриватиме шлях до ксенофобії.

Для української ідентичності за кордоном важливо не асимілюватися повністю в інокультурне середовище, але й уникати геттоїзації у межах власної культурної спільноти. Шляхом подолання культурного шоку тут може виступати часткова асиміляція, яка дозволить зберегти власну культурну ідентичність при частковій інтеграції в інше соціокультурне середовище. Отже, можна стверджувати, що Україна нині бореться не просто за перемогу у війні, але нарешті чітко окреслює власну культурну ідентичність. Важливу перемогу українством вже здобуто, позаяк тепер у світі не ототожнюється український і російський народи. Варто також зазначити, що остаточне пробудження української національно-культурної самосвідомості перестало бути справою пасіонарної еліти та набуло характеру широкого народного руху.

Перспективним напрямком подальшого розвитку дослідження могло би бути включення його результатів у широкий контекст формування культурних ідентифікацій слов'янства у діахронному та синхронному аспектах.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Біленька, І. Г. (2011). «Культурний шок» і адаптація до нової культури. *Вісник Харківського нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. Серія: Теорія культури і філософія науки*, 940(41), 12-16.
- Богайчук, В. Ж. (2018). Соціальна ідентичність в умовах гібридної війни. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*, 8(322), 167-175.
- Гнатюк, О. (2005). *Прощання з імперією. Українські дискусії про ідентичність*. (пер. з польськ.). К.: Критика.
- Горінов, П., & Драпушко, Р. (2022). Становлення національної ідентичності українців як основа національної безпеки української держави. *Юридичний науковий електронний журнал*, 10, 26-30. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/2>
- Івшина, Л. (Ред.). (2005). *День і вічність Джеймса Мейса*. (пер. О. Гончарова, Б. Гончаров, І. Саповський, Ю. Скляр). Б. м.: ЗАТ «Українська прес-група».
- Козловець, М. (2014). «Русский мир» як ідеологема сучасної російської ідентичності: український контекст. *«Русский мир» Кирила не для України: Зб. наук. статей*, 124-133.
- Костенко, Н. (2022). Всередині та поза межами ідентичності в культурному досвіді пандемії та війни. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 2, 5-21. DOI: <https://doi.org/10.15407/sociology2022.02.005>
- Кривда, Н., & Сторожук, С. (2018). Культурна ідентичність як основа колективної єдності. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*, 4(8), Vol. 2, 58-63. DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/01062018/5710
- Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го. (2023). *Сайт Київського міжнародного інституту соціології*. Відновлено з <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1173&page=2>
- Могдалова, І., & Фесенко, А. (2019). Феномен чужого у філософії Е. Гусерля. *Наукові записки. Серія «Культурологія». Матеріали VI Міжнародної наукової конференції «Культура в горизонті сталих і плинних ідентичностей»* (12-13 квітня 2013 року, м. Острого) (с. 119-124). Ч. 1. Острого: Вид-во Національного університету «Острозька академія».
- Пирожков, С. І., & Хамітов, Н. В. (2022). Війна і мир в Україні: шляхи до реальної перемоги і розвитку. *Вісник НАН України*, 9, 38-49. DOI: doi.org/10.15407/visn2022.09.038

- Степико, М. Т., & Черненко, Т. В. (2017). Українська ідентичність як визначальна засада протидії російській агресії. *Стратегічні пріоритети*, 3(44), 178-183.
- Филипчук, С. В. (2015). Вияви «русского мира» у друкованих медіа УПЦ МП. *Гілея*, 94, 214-219.
- Erikson, E. (1994). *Identity: Youth and Crisis*. W.W. Norton @ Company.
- Marx, E. (2001). *Breaking Through Culture Shock*. Yarmouth, Maine: Intercultural Press.
- Nowicka, E. (1972). *Bunt i ucieczka. Zderzenie kultur i ruchy społeczne*. Warszawa: PWN.
- Oberg, K. (1960). Cultural Shock: Adjustment to New Cultural Environments. *Practical Anthropology*, 7, 177-182.
- Rutherford, J. (2007). *After identity*. London: Lawrence & Wishart Ltd.
- Winkelman, M. (1994). Cultural Shock and Adaptation. *Journal of Counselling and Development*, 73, 121-126.

REFERENCES

- Bilenka, I. H. (2011). «Cultural shock» and Adaptation to New Culture. *Visnyk Kharkivskoho nats. un-tu imeni V. N. Karazina. Seriya: Teoriia kultury i filosofii nauky*, 940(41), 12-16.
- Bohaichuk, V. Zh. (2018). Social Identity in a Context of the Hybrid War. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka*, 8(322), 167-175.
- Erikson, E. (1994). *Identity: Youth and Crisis*. W.W. Norton @ Company.
- Fylypchuk, S. V. (2015). Manifestations of the "Russian World" in the Printed Media of the UPC MP. *Hileia*, 94, 214-219.
- Hnatiuk, O. (2005). *Farewell to the Empire. Ukrainian Discussions about Identity*. (trans. z polsk.). K.: Krytyka.
- Horinov, P., & Drapushko, R. (2022). Formation of the National Identity of Ukrainians as the Basis of National Security of the Ukrainian State. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 10, 26-30. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/2/>
- Ivshyna, L. (Ed.). (2005). *Day and Eternity of James Mace*. (trans. O. Honcharova, B. Honcharov, I. Sapovskiy, Yu. Skliar). B. m.: ZAT «Ukrainska pres-hrupa».
- Kostenko, N. (2022). Inside and Outside of Identity in the Cultural Experience of Pandemic and War. *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh*, 2, 5-21. DOI: <https://doi.org/10.15407/sociology2022.02.005>
- Kozlovets, M. (2014). "Russian World" as an Ideologeme of Modern Russian Identity: the Ukrainian Context. *«Russkyi myr» Kyryla ne dlia Ukrainy: Zb. nauk. Statei*, 124-133.
- Kryvda, N., & Storozhuk, S. (2018). Cultural Identity as the Basis of Collective Unity. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*, 4(8), Vol. 2, 58-63. DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/01062018/5710
- Language and Identity in Ukraine at the End of 2022. (2023). *Sait Kyivskoho mizhnarodnoho instytutu sotsiologhi*. Retrieved from: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1173&page=2>
- Marx, E. (2001). *Breaking Through Culture Shock*. Yarmouth, Maine: Intercultural Press.
- Mohdalova, I., & Fesenko, A. (2019). The Phenomenon of Foe in the E. Husserl's Philosophy. *Naukovi zapysky. Seriya «Kulturolohiia». Materialy VI Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii «Kultura v horyzontii stal'nykh i plynnykh identychnosti»* (12-13 kvitnia 2013 roku, m. Ostroh) (p. 119-124). Ch. 1. Ostroh: Vyd-vo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia».
- Nowicka, E. (1972). *Bunt i ucieczka. Zderzenie kultur i ruchy społeczne*. Warszawa: PWN.
- Oberg, K. (1960). Cultural Shock: Adjustment to New Cultural Environments. *Practical Anthropology*, 7, 177-182.
- Pyrozkhov, S. I., & Khamitov, N. V. (2022). War and Peace in Ukraine: Ways to Real Victory and Development. *Visnyk NAN Ukrainy*, 9, 38-49. DOI: doi.org/10.15407/visn2022.09.038
- Rutherford, J. (2007). *After identity*. London: Lawrence & Wishart Ltd.
- Stepyko, M. T., & Chernenko, T. V. (2017). Ukrainian Identity as a Determining Basis for Countering Russian Aggression. *Stratehichni priorytety*, 3(44), 178-183.
- Winkelman, M. (1994). Cultural Shock and Adaptation. *Journal of Counselling and Development*, 73, 121-126.